

Найбільше любить Ганя вечірні присмерки — сонце пішло спати за далекий ліс, залишивши на обрії тремтіння золотого усміху, в селі шибки вже не грають відблисками, залиті темною водою мовчання, а по вулицях чи то курява застигла, чи легкий іуманець. Тоді їй хочеться бігати. Наче вселяється в неї якесь чортеня — моторне, веселе, пустотливе — й чортеня веде її то на край городу межею, то поза городами несе так, що аж у голові макітриться, чи в поле вижене, а в полі сивий спокій лежить на бадиллі бур'янів. Дивиться на все те, потроху заспокоюється, ноги вже не тремтять од збудження, та раптом знов чортеня ворухнулось у ній, шкрябнуло гострим пазуриком у грудях — і вже Ганя знову біжить, коси розвіюються, руді й густі, а платтячко лопотить на ній, наче дощ періщить...

У сутінках діти збираються біля розбитої військової хати, яку ніхто й не полагодив, і тепер стоїть вона пустою, та й починають гратися. За листоношу виступає тітка Огірчихи синок, цибатий, миловидний хлопець, з якого всі кепкують, проте в глибині душі кожне любить. За листоношу він тому, що в Огірчука є польова сумка на ремінці, а в ту сумку може 11 а класти скільки хоч і повідомлень усяких із фронту, і листів, і похоронних. Накульгуючи на ліву ногу так, як накульгує їхня сільська поштарка, зупиняється перед гуртом дітвори, що сидить хто на чому, і вдавано хрипкувато каже:

— Доброго здоров'я вам!

Йому невлад відповідають. Огірчук, подумавши, додає:

— Боже допоможи вам!

— Поможі господи й вам,— тепер уже дружніше відповіда-к)ть. Огірчук підходить до Гані, залазить худю рукою до сумки і порпається, наче й справді щось там важко знайти.

— Вам, тітко Олено, сьогодні нема нічого.

— Чого ж це нема? — материним голосом запитує Ганя. — І минулого разу не було, і цього.

— Пишуть,— статечно відказує Огірчук.

— Господи,— по-материному заломлює Ганя руки й зачочує очі під лоба,— коли вже та війна скінчиться!

— Скінчиться,— зовсім як їхня сільська поштарка заспокоює Огірчук — Уже де той німець.

— Ти ж, дивись, хоч завтра вісточку од чоловіка принеси.

— Принесу,— обіцяє Огірчук — Хіба я ваші листи собі забираю?

Той, кому сьогодні принесено листа, радіє. Ось усілася на колоді Кишинка Мохор, і хоч не вміє читати, проте читає для всіх уголос із забрудненого папірця, якого Огірчук підібрав десь у рову.

— Вірна моя жінко Секлето Іванівно,— співучим голосом читає Кишинка, і щоки в неї пашать,— а також дорогі мої діти Грицько, Микола й Килина! Кланяюсь вам низько й передаю низький фронтовий привіт! У перших рядках свого листа поспішаю сказати вам, що я живий і здоровий, чого і вам усім бажаю від усього серця.

Трохи осторонь від гурту сидить смаглява, чорноока дівчинка — вона схожа на перелякану пташку, що й хотіла б полетіти звідси, та не може, крила їй підтято. Звати цю дівчинку Харитею. Харитя щулиться, коли чує дитячий сміх, і раз у раз втуплює очі в землю, наче силкується щось побачити... Зрештою, підходить черга й до неї. Огірчук, накульгуючи, наближається до Хариті і так покашлює, ніби йому й справді лоскоче в горлі.

— Боже поможи! — вітається.

— Поможи господи й вам! — тихо відказує Харитя. І згодом: — А чи мені там нічого нема?

— Та...— мнеться Огірчук, який уже не вперше розіграє цю сцену.

— Ой лишенько! — скрикує мала Харитя, яка теж не вперше отак скрикує.

— Ось вам, тітко...— стиха проказує Огірчук і дістає з сумки заяложеного у мазут чи дьоготь папірця.

Це — похоронна. Й так, якузяла колись похоронну з пошта-ревих рук Харитина мати, так само бере зараз і дочка. Повільно, з округленими очима. І, навіть не розгорнувши, навіть не глянувши, починає плакати. А що сльози спершу не течуть, то вона лише тре кулаками очі, лише вдавано схлипує. Згодом — уже по-справжньому, бо все-таки шкода батька, який ніколи не повернеться...

Смеркло, діти розходяться. Ганя, Харитя й худий Огірчук живуть на одному кутку.

— Чуєш,— по дорозі додому звертається Харитя до Огірчу-ка,— може б, ти мені вже не приносив похоронної, коли вдруге гратимемось?

— Та хіба я хочу? — спроквола відказує Огірчук.— Але ж воно так.

— Ти не принось,— каже Харитя, в якої вже сльози висохли і голос рішучий став.

— Я б і не приніс...— знову своє править Огірчук

— Чому мені та й мені? Комусь іншому принеси!

— Кому ж? У них не повбивало, а твого батька вбило. Як же ми тоді гратись будемо?

— А ти принеси похоронну Гані, хай вона поплаче. її батько теж на фронті.

— Але ж його не вбило...

— То, може, вб'є! — доказує Харитя.

— Ну, добре,— нехотя згоджується худий Огірчук.

Ганя спершу так собі слухає, наче то й не про неї. Раптом їй доходить зміст сказаного — і вона починає кричати на Харитю:

— Дурна ти! Безсовісна! Хай мій батько живе! Не треба на нього похоронної! Ти хочеш, щоб його вбило? — Тепер уже і вона починає плакати і страх як ненавидить Харитю, яку перед цим жаліла і якій співчувала.

— Ну, баби,— заспокоює худий Огірчук — І чого ото ви зчепилися? Коли не хочете, більше й гратись у пошту не будемо, нічого вам не носитиму.

— Не йди біля моєї хати,— заступає Ганя дорогу Хариті.— Йди десь отам, городами, а біля моєї хати не йди!

— Та чи це твоя дорога?

— Біля моєї хати моя дорога — не ходи!

Що робити бідній Хариті? Хоч-не-хоч, а мусиш таки обминати Ганину хату, бо глянь на неї лишень, як розпасіювалася, зелені іскри з очей скачуть...

Мати вдома. Картоплю тре на тертушці, отже, картопляники гарячі на вечерю будуть!

— Де це ти ходиш? — сердиться.— Де тебе носить?

— А-а, засиділися,— бурмоче.

— Бач, вона засиділася! То ти, дівко, дівувати? То тобі, дівко, гулі на мислі?

Ганя не заперечує проти матеріної "дівки", бо звикла.

— Та ми в пошту грались...

— Побудь удома, а я побіжу олії позичу в когось, бо карто-і ілі натерла, та на чому смажити? Доглядай малого, бо воно не ісраще за тебе, десь ускочить...

— Бурчите й бурчите,— проказує Ганя тихенько услід матері, коли та вже ступає за поріг.

У Гані є менший брат Сергій. Народився уже ген-ген після того, як батька забрали на фронт. Сергій удався крикливий і вередливий. Хоч і малий іще зовсім, проте все робить по-своєму, нікого не слухає.

— Ти що там товчешся під тапчаном? —запитує Ганя.

— Сиджу,— відказує не обертаючись, а сам якимись цяцьками грається.

— Так-таки й сидиш?

— Сиджу,— каже впертий Сергій.

— Ну й сиди, коли ти такий!

Тоді Сергій вилазить із-під тапчана й каже:

— Не хочу сидіти.

— То не сиди,— згоджується Ганя.

І Сергій, підозріливо глянувши на сестру, знову пірнає в схованку.

— Слухай,— звертається Ганя,— чого ти такий?

— Почалося,— бубонить Сергій.— Ти як мати стала...

— Ходи до мене, я тобі дірку залатаю на сорочці, а то світиш голим тілом.

— А, знаю я тебе, знову вколеш. Мати приходить не так і скоро.

— Оце,— починає розказувати дітям,— до кого не піду, то ні в кого допроситись не можу. Нема олії та й нема! А не одне пообіцяло на картопляники прийти... Ледве в тітки Мушихи дістала трохи,— й показує дітям маленьку пляшку, де на дні жовтіє пальців на три золотистої рідини.

У печі тріщить бур'ян — ще за дня ходила Ганя по ровах та поназбирувала. Пахне гірким димом і першими картопляниками. Мати накладає дітям із пательні в миску, вони хочуть їсти — хіба ж їстимеш коли гаряче, коли обпікає язик. Мати сердиться, що вони почекаати не

можуть, поки вихолоне, але де ж тут чекати, коли картопляники такі смачні, що самі до рота просяться.

У сінях зашеберхало, далі щось за клямку взяло, ніяк не годне двері відчинити. Рипнуло — і вже на порозі стала тітка Мушиха, мружиться на світло каганця та на полум'я в печі, і в самої обличчя полагіднішало від усмішки.

— Заходьте,— припрошує мати,— і не стійте, бо в ногах правди нема.

— Авжеж, нема, — згоджується Мушиха. Проте не сідає, а стоїть посеред хати і дивиться у вогонь. Уже згодом каже:

— А Танасюкова жінка вчора листа одержала від свого Танасюка, що лежить у госпіталі, що все добре, бо тільки одну руку відірвало.

— Він же кравець який!—налякано каже мати.— Як він шитиме тепер?

— Однією наловчиться. Добре, що одна зосталася. Та й додому тепер пришлють, бо з однією рукою багато не навоюєш. Це ж бо радість його жінці.

"Як подумати, то й справді наче радість,— сотається в материній голові,— бо спишуть його в чисту. Але як жити без руки?.."

— Ви знаєте,—далі провадить Мушиха, — тепер не тільки чоловіки інваліди приходять, а й жінки. Я недавно бачила якусь молодицю в районі, сама вона в солдатській гімнастерці, а замість руки правої висить порожній рукав.

— Хіба війна вибирає,— сумно проказує мати.— Вона ні старого не помилує, ні малого.

— А я до вас чого це прийшла,— вже якимось іншим, ласкавішим голосом починає Мушиха.

— Скажете, ми почуємо,— відповідає мати і кладе перед дітьми свіжі картопляники з пательні. Діти вже трохи під'їли, то чекають тепер, коли вистигнуть.

— А скажу, скажу,— згоджується Мушиха. І на Ганю кинула своїм великим карим оком.— Чи не погадала б мені ваша дівка, га?

— На картах? — мати їй.

— На картах.

— І ви їй вірите? — з серцем мати.— Десь навчилася, що я й не скажу вам. Тулить до купи слова, аж смішно!

— Даремно ви так,— Мушиха своєї.— Бо вгадала ж вона Танасючці, що її Танасюк додому вернеться. Хай і на мого Федора кине.

— Ти чуєш, Ганько? — звертається мати до Гані. Звертається чи то сердито, чи то лагідно — не втямкуєш.

— Де ж ті карти в мене,— відповідає Ганя.— Позичила баба Тетяна, казала, що завтра віддасть.

— Бач, як не повезло,— зітхає Мушиха.— А я ж так сподівалася. Ти як погадала Танасючці — усю їй правду сказала, ось і лист прийшов, що руку відірвало.

Мати несподівано таки починає сердитись:

— Ти людям лихо не накликай! Розумна мені знайшлась.
Угадуватимеш людям біду, то й сама від них біди начуєшся!

— І чого ви ото,— Мушиха до неї — Хіба дитина зла комусь зичить?
Все зло не від неї.

— Не показуй мені карти, бо горітимуть у печі. І де ти доп'яла їх? —
ніяк не заспокоїться мати біля печі.

— Не ви їх діставали, не вам їх і палити!

Мати, либонь, не чує цього, а то вона б не змовчала. Не чує мати, бо в
сінях знову зачовгало, хтось у темряві шукав клямку, долонею водив по
дверях. Усі втупилися перед собою — хто ввійде?

Увійшов старий Швачко Денис. Мовчки голову схилив у поклони,
мовчки до ослона посунув — і вже сидить, наче давно тут сів. І завжди
цей Швачко так увійде непомітно, завжди непомітно примоститься та й
дивиться по кутках, наче щось цікаве хоче видивитися.

Живе самотно, отак і ходить по людях, а найчастіше навідується в цю
хату, де двоє дітей та солдатка.

— Яка там погода надворі?—обізвалася мати. Обізвалась так, для
годиться, аби не мовчати.

Швачко лише поглянув на неї ласкаво — й не відповів. Мати спитала,
чи він картопляників не хоче, та Швачко позирнув уважно на дітей, як
вони їдять, і заперечливо крутнув головою.

Мушиха сказала:

— У вашій хаті хоч і голо, та затишно, тому й кортить посидіти, тому і йдуть сюди всі.

— Сидіть собі, сидіть, чи я кого виганяю,— мати їй на те. Згодом ще кількоро людей надійшло — ось і посиденьки. А

на таких посиденьках про що розмова? Тепер одна скрізь точиться розмова — про лихо. Бо хоч і погнали німців, хоч і війні начебто скоро кінець, але ж не закінчилась! Ось і жди, чи не станеться чого із чоловіком твоїм, чи з братом, чи з сином...

Наговорились, помовчали, а потім ота Мушиха знов до Гані:

— Може, ти нам заспіваєш?

— Чи ви, тітко, самі співати не вмієте? — серйозно відповіла їй Ганя, що уважно слухала балачку. Вона завжди так — коли зберуться старші гуртом, сидить і прислухається, а й своє слово докине таке, наче вже стара.

— Чи в мене такий голос, як у тебе?

— Може, й кращий, ви лишень спробуйте. Всі засміялися, аж каганець блимнув.

— Е-е, куди вже мені проти тебе. Замолоду, може, й співала.— Тут Ганя уважно подивилась на Мушиху — чи справді ця зжовтіла, висмоктана лихоліттям жінка могла співати колись.— А ти ж пригадуєш, як для солдатів старалася, коли вони через наше село йшли?

— А-а, що згадали,— наче й невдоволено буркнула, а самій приємно. І, насупившись, додала:— Ну, добре вже...

Вийшла насеред хати — тоненька, руденька, очі швидкі й блискучі. Поглянула на матір, наче не впізнала її, бо вираз обличчя лишився серйозний. Голосок поллявся зненацька — хоч і дзвінкий, але переривчастий, неміцний.

Ой джиґуне, джиґуне, який ти ледащо, ведуть тебе до пана, сам не знаєш за що...

Дехто з жінок усміхнувся, а Швачко підпер кулаком підборіддя, втупився в Ганю, наче й не чув ніколи нічого кращого. Дивний цей Швачко, тільки те й робить, що мовчить. І чого ходить до них? Мати вже кілька разів не пускала його через поріг, а однаково навідується, наче й не сталося нічого...

Тоді будеш знати, як будуть карати, і на руки, і на ноги диби надівати. Ой на ноги диби, на руки дибятя. Оце ж тобі, джиґуне, молоді дівчата.

Мати теж усміхнулась. Лише Сергійко та Швачко серйозні. Сергійко дивився на старшу сестричку не те що зачаровано, а якимось вражено — він, либонь, нічого не міг утямити.

Ой на ноги диби, на руки дибиці. Оце ж тобі, джиґуне, гарні молодиці!

Ганя вже не співала, а майже викрикувала. Здається, теж нічого не розуміла в цій пісні, проте мала такий вигляд, наче дуже сердита на безпутного джиґуна за дівчат і молодиць.

— І в кого ти навчилася? — запитала Мушиха, коли Ганя доспівала.

Втрутилася мати:

— Навчилася, чого б доброго! А хіба на картах гадати хтось учив? Я вчила? Побачила раз — і перейняла. Вона лише зиркне скося — й запам'ятає.

— Ніхто не вчив,— сказала Ганя.— Воно само...

— А як її батько? — знову мати.— Він же ото на балалайці бренькав і бренькав,— та й показала на балалайку, що біля мисника на кілочку висіла, замотана в пілочку—Хіба вчився коли? Десь почує мотив, один лише раз почує, а потім сидить і награв вдома.

— Вроджене,— мовила Мушиха.

Замовкли, наче роздумували про тих, кого зараз немає з ними. Та й невідомо, чи будуть коли.

Згодом стали просити в Гані, щоб іще заспівала.

— Якої ж вам? — запитала, ніби знала тих пісень безліч.

— Яку знаєш...

Примружила очі, чи то пригадувала, чи збиралася на силі. І знов її голосок поллявся, немов народжувався не в маленьких грудях цього дівчатка, а десь осібно:

Ой не світи, місяченьку, не світи нікому, тільки світи миленькому, як іде додому...

Ще трохи погомонівши, посидільники розходяться. Останнім поріг переступає Швачко. Іще б трохи посидів, та якось і незручно, коли всі прощаються. Переступивши поріг, таки зупиняється, наче не може

втрапити через сіни. Зрештою, вертається до хати і, непевно всміхаючись, озивається:

— Оце мені сон приснився...

— Який іще сон? — сердито перебиває мати.— Йдіть уже, бо он дітей треба класти спати.

Швачко ніби й не чує. Провадить далі:

— Сон приснився... Що лежу я на печі, а в вікно пташка залетіла й вилетіти назад не може... То, може б, Ганя відгадала мені, що до чого.

Мати пирхає і вже мовчить. Ганя й каже:

— Ну, гість якийсь приб'ється до вас, бо пташка — то душа людська.

— Начебто й не ходять до мене гості.

— З далекої дороги.

Швачко щось розмірковує. З язика його, здається, проситься ще якесь запитання. Не хоче чоловік виходити з теплої хати, щось тягне й тягне сюди... Проте нічого більше не каже, бо господиня таки гнівається... Чути, як під вікнами шарудять його кроки, як щось бубонить до себе.

— Ти, дівко, довго ще приманюватимеш сюди людей? — обізвалась мати.— Довго забиватимеш їм баки?

— Чи я кличу? Самі йдуть.

— І де ти брехати навчилась?

— А я не брешу, я правду кажу.

— Чого ж ви картопляників не поїли? — вже добрішим голосом мати.

— Все нам і нам віддаєте, від свого рота одриваєте...

— Ну, годі повчати, я тут старша, а не ти... Накинь якусь лахманину та віднеси картопляники своїй Хариті, хай покуштує...

— Я...— почала була Ганя.

— Що — боїшся? Язиком плескати не страшно, а тут боїшся посеред ночі на вулицю вийти?

Хотіла сказати, що посварилася з Харитею, що не пускала її сьогодні мимо своєї хати. Але мати й так сердита, то навіщо більше гнівити. Та й, коли подумати, бідолашна-таки Харитя. Сиротою зосталась, а їй ото, граючись, діти весь час про це нагадують. Треба Огірчука відучити од гри та й інших, а то знайшли забавку.

Поклала картопляники в миску — і з хати. А надворі студено, зоряно, вітерець гоструватий дме з причілка. Повільно пройти до Харитиної хати (недалечко ж тут) чи пробігти? Але коли це вона, Ганя, повільно ходила? Не може повільно ходити, коли таке відчуття, наче весь світ хоче їй кинутися назустріч, кинутись прожогом, щасливо, захоплено!